

BISERICA SI SOCIETATEA. CONTRIBUȚIA BISERICII SĂLĂJENE (ORTODOXĂ ȘI GRECO - CATOLICĂ) LA ACTUL DE CULTURĂ (1918 - 1940)

DĂNUȚ POP

Rolul bisericii în ridicarea culturală a românilor sălăjeni este incontestabil. Bisericii îi sunt datorate primele școli românești iar cei dintâi dascăli preoții au fost. Unirea cu Biserica Romei a avut extraordinare urmări în afirmarea neamului românesc din Transilvania. Porțile vestitelor școli ale apusului Europei s-au deschis și pentru români. Treptat, prin tinerii deveniți "*ceata ingerească a redeșteptării noastre naționale*"¹, cultura românească se înscrie în civilizația europeană. Din școlile Blajului, inaugurate în 1754, această cultură se răspândește în întreg Ardealul, numeroși sălăjeni împărtășindu-se din ea.

În anul 1810 lua ființă, pentru o conducere mai eficientă a activității preoților sălăjeni, Vicariatul greco-catolic al Silvaniei. Primul vicar foraneu al Silvaniei a fost George Tat, numit de episcopul Ioan Bob (1782-1830). I-au urmat, până în 1835, când pe teritoriul Sălajului erau desemnate 11 protopopiate cu 154 parohii, George Abraham și Isidor Alpini. Vicarii puneau preoții în parohii, cantorii în biserici, învățătorii în școli. Preoții, în majoritate lipsiți de studii corespunzătoare, având doar cunoștințe obținute în școlile elementare sau în Mănăstirea din Strâmba, trăiau aproape la fel ca țărani. Aveau o mică "*porțiune canonică*" și primeau "*o merță de mălai și o zi de clacă*" din partea credincioșilor. Munceau pământul "*ca și plugarii*" iar a treia parte din venituri o datorau cantorilor².

Odată cu venirea lui Alexandru Sterca Șuluțiu (1794-1867) în fruntea Vicariatului Silvaniei (1835) va începe, în istoria bisericii și școlii sălăjene, o nouă epocă, plină de împliniri. Viitor episcop și mitropolit de Blaj (1850-1867) Șuluțiu acordă acestor instituții o deosebită grijă. Sub conducerea lui vicariatul devine "*o instituție națională de primă forță pentru apărarea drepturilor naționale și a limbii strămoșești*"³. Sinodul vicarial din 1850, adevărat "*congres*

¹ Școala Noastră, XII, 1935, p. 28.

² Stoica, D., Lazăr, I. P., *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu Silvaniei, 1908, p. 62-63.

³ *Acta MP*, 16, 1992, p. 418.

cultural al Sălajului"⁴, va determina apariția școlilor în majoritatea satelor din Sălaj. Până atunci, în foarte multe sate, lipsa școlii era suplinită de biserică, unde se desfășura instruirea. Șuluțiu devine, după Șincai, al doilea mentor al școlilor sălăjene cărora le pune, în secolul al XIX lea, noi temelii. A adus *"de la Blaj, cu carul cu boi"*⁵ cărțile atât de necesare școlilor românești confesionale unite.

Cel care i-a urmat, în 1850, în scaunul vicarial, Demetriu Coroianu (1814-1891) a devenit, curând, *"o adevărată autoritate spirituală a Sălajului atât din punct de vedere religios cât și al vieții cultural-naționale"*⁶. A sprijinit, în 1861, protestul lui Ioan Galu și Ioan Maniu, concretizat în *Memorandul* sălăjean, împotriva anexării forțate a Partiumului și Sălajului la Ungaria. Era fondatorul și primul director al Despărțământului sălăjean al Astrei iar la Gimnaziul minorităților din Șimleu Silvaniei, era profesor. Fondase și era președintele Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni.

Înființarea Mitropoliei greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, la mijlocul secolului al XIX-lea, sub episcopatul fostului vicar al Silvaniei, Al. St. Șuluțiu, face ca teritoriul actualului județ Sălaj să intre sub jurisdicția Episcopiei greco-catolice de Gherla, înființată, prin bula papală *"Ad Apostolicam Sedem"* din 26 noiembrie 1853, ca dieceză sufragană a noii mitropolii. Sunt aduși, în parohiile greco-catolice din Sălaj, preoți mai bine pregătiți. Biserici noi, din piatră, sunt construite. Majoritatea continuau să fie, însă, din lemn, *"cu ferești mici, întunecate, încât nici ziua la amezi nu se poate citi în ele. Cele mai multe biserici de lemn aveau numai în dreptul stranei și al altarului niște fereștrufe cât ar încăpea capul omului. De regulă în tinda muierilor nu era nici o fereastră"*⁷. De aceea vicarii, protopopii, preoții se străduiesc să cumpere terenuri pe care să ridice noi biserici. Sau fac eforturi pentru consolidarea celor existente. Așa, numărul bisericilor de piatră ajunge, în 1908, la 71 (de la 36 în 1867). Din lemn mai erau 97. Din lut, două⁸. Tot în vremea lui Demetriu Coroianu s-a reglementat și dotațiunea preoților. Terțialitatea (a treia parte a veniturilor preoților, ce trebuia dată cantorilor) a fost, în 1873, ștearsă. Credincioșii datorau preotului lor *"o merță de grăunțe, o zi de lucru cu palma și un cleșcaș de fân (patru cleșcașe echivalau cu un car) care s-a răscumpărat cu bani"*⁹.

După realizarea Dualismului (1867) și crearea județului Sălaj (în anul 1876, prin unirea comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc, la care s-au adăugat câteva comune din comitatele Cojocna și Dobâca), orașul Șimleu Silvaniei își

⁴ *Aspecte ale dezvoltării învățământului din Sălaj*, Zalău, 1971, p. 17-20.

⁵ I.M.Bota, *Istoria Bisericii universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*, Cluj, 1994, p. 268.

⁶ *Acta M.P.*, 16, 1992, p. 419.

⁷ Stoica, D..., *op. cit.*, p. 65.

⁸ *Idem*, p. 66.

⁹ *Idem*, p. 62.

accentuează rolul de cel mai important centru cultural sălăjean. Deși Zalăul devenise, în 1876, reședința județului, toate instituțiile românești importante (Vicariatul Silvaniei, reuniunile culturale și cele de credit) își aveau sediul în Șimleu Silvaniei. De altfel, până la 1914, Zalăul, cu foarte puțini locuitori români, nu era nici măcar parohie ci aparținea, ca filie, parohiei Ortelec. Abia în acel an, cu eforturi deosebite, românii uniți din Zalău reușesc să obțină statutul de parohie și să transforme o casă, donată de filiala Zalău a Băncii "*Silvania*", în biserică.

Lui Demetriu Coroianu, ajuns, după 1873, canonic greco-catolic și rector al Seminarului teologic din Gherla, i-a urmat, în scaunul vicarial, Alimpiu Barbuloviciu (1834-1914). Era absolvent al Seminarului teologic din Budapesta (1858), a fost preot și protopop. În 1873 este numit, de către episcopul Gherlei, Mihai Pavel, vicar foraneu al Silvaniei, paroh al Șimleului și arhidiacon al tractelor protopopești ale Crasnei și Valcăului. În această calitate el reorganizează organismele culturale românești din Șimleu Silvaniei (A.S.T.R.A. și R.I.R.S.). Dar este și membru fondator al altora (Reuniunea Femeilor Române Sălăjene, Banca "*Silvania*"). A fost un adevărat "*patron al învățătorilor și povățuitorul lor*"¹⁰, interesându-se îndeaproape de relațiile existente între preoți și învățători, de procurarea manualelor școlare sau înființarea și dotarea bibliotecilor populare. Două adunări generale ale A.S.T.R.A. se desfășoară la Șimleu Silvaniei (în 1878 și 1908) și datorită strădaniilor sale. Sub conducerea lui, preoții sprijină acțiunea de răspândire a cărților românești, asigură buna funcționare a școlilor confesionale, pe care le îndrumau în calitate de directori, ajung, în 1892, prin Emil Bran, Alexandru Centea, Ioan Lenghel, Matei Moldovan, Vasile Mureșan, Ioan Pop, Ioan Vașvari, Iuliu Dragoș, Aurel Biltiu, Ioan Pocol, Ștefan Mureșan, Teodor Simoc cu *Memorandul la Viena*¹¹ și câștigă, treptat, între credincioșii lor, o deosebită vază.

Bine gospodărite, veniturile bisericii sporesc. Starea și locul preoțimii, în satul românesc sălăjean se schimbă. Preoții devin, alături de învățători, liderii spirituali ai comunităților. Nu mai sunt preoții țăranii de până atunci. Au case parohiale bine întreținute, haine frumoase, gospodării model. Aveau un salariu asigurat de credincioși, o "*eclejie*", și încasau, pentru serviciile religioase, taxe. Din veniturile acestea, la care se adăugau daniile celor de o credință cu ei, trăiau preoții uniți și erau întreținute și școlile primare¹². Uneori, din cauza lipsei banilor, unele taxe erau convertite în zile muncă. Nu toți preoții aveau, din punct de vedere material, o situație excepțională dar ea era, de acum, mai bună decât a majorității țăranilor. Schimbarea aceasta în statutul preotului a făcut ca, în unele locuri, preoțimea să fie "*șicanată, rău văzută, ba pismuită și clevetită*". Poporul trebuia

¹⁰ S.Oros, *Memorialul jubiliar al "Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni". 1870-1910.*, Șimleu Silvaniei, 1911, p. 130-131.

¹¹ *Acta M. P.*, 16, 1992, p. 425.

¹² N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, București., 1985, p. 738.

însă să fie încredințat "că și preoții de azi între împrejurări tot atât de grele luptă ca și cei din trecut, pentru dezrobirea lui culturală și materială, povățuindu-l spre calea luminării și fericirii de neam și popor creștin conștiu de înalta sa misiune"¹³.

Așa era. Preoțimea din județul Sălaj s-a implicat în toate marile evenimente politice, culturale, sociale de la începutul secolului al XX-lea. Biserica este alături de români în toate momentele de seamă ale mișcării naționale românești din Transilvania. Vicarul Silvaniei, protopopii și preoții sprijină, în alegerile parlamentare din 1905 și 1910, candidații români, protestează, prin adunări, memorii, delegații împotriva înființării episcopiei greco-catolice de Hajdudorog (1912), strâng ajutoare pentru soldații români și familiile lor în anii primului război mondial. Mulți preoți greco-catolici, fruntași ai mișcării naționale, sunt, în anii 1916-1918, arestați, condamnați și deportați¹⁴.

În evenimentele revoluționare care marchează toamna anului 1918, implicarea preoțimei este considerabilă. Gărzile naționale românești, consiliile naționale sunt conduse de preoți. Sfatul Național Român din Șimleu Silvaniei se afla sub președinția lui Alexandru Gheție. Născut în 1869, doctor în teologie, Al. Gheție a fost numit, în 1914, vicar al Silvaniei. La fel ca ceilalți vicari, el a devenit fruntașul incontestabil al luptelor naționale ale sălăjenilor în anii primului război mondial și în evenimentele din 1918. Biserica a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Cadrul participării a fost stabilit într-o ședință a Consiliului Național Central Român, din 2/15 noiembrie 1918. Pe lângă arhieriei bisericilor românești urmau să participe reprezentanți ai tuturor consistoarelor și capitlurilor, vicarii episcopoești, toți protopopii¹⁵. Delegații de drept din județul Sălaj, din partea preoțimii, au fost: dr. Alexandru Gheție, vicarul Silvaniei și protopopii: Vasile L. Pop (Almaș), Mihail Pop (Breb), Petru Petrișor (Ciocmani), Emil Ostate (Crasna), Iovian Andrei (Gârbou), Avram Dragoș (Ip), Teodor Bohățiel (Năpradea), Gavril Cherebețiu (Noțig), Leon Maior (Oarța), Grațian Flonta (Pericei), Vasile Pop (Surdac), Augustin Ossian (Șamșud), Simion Petriceica (Vad), Alimpiu Coste (Valcău). Acestora li s-au adăugat numeroși preoți, aleși să participe la Marea Adunare Națională (Traian Trușașiu - Zălau, Valentin Coposu - Bobota, George Maior - Băița, Remus Roșca - Treznea ș.a.)¹⁶. Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia¹⁷ prevedea: "*Egală îndreptățire și deplină libertate confesională pentru toate confesiunile din stat*" (art.2) precum și: "*Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omenești*" (art.4). Pentru românii sălăjeni prezenți acolo, care au votat în unanimitate Unirea Transilvaniei cu România, pentru toți ceilalți români

¹³ Stoica, D..., *op.cit.*, p. 70.

¹⁴ Acta M. P., 16, 1992, p. 429.

¹⁵ A. Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, p. 397.

¹⁶ Acta M. P., 16, 1992, p. 431-432.

¹⁷ 1918 la Români. Desăvârșirea unității național statale a poporului român, vol. II, București, 1985., p. 1246.

sălăjeni și de pretutindenii, aflați sufletește alături de ei, se împlinea un ideal secular. Dar pentru cei rămași dincolo de linia demarcațională provizorie, suferințele n-au încetat la 1 Decembrie 1918. Pentru atitudinea avută în toamna acelui revoluționar an, când s-au așezat în fruntea mișcării pentru Unire, înființând, în satele județului, consilii și gărzii naționale, unii preoți vor pătimi mult, în primăvara anului 1919, "*din partea armatei roșii ungurești*". Abia eliberarea întregului teritoriu al Sălajului de sub autoritatea maghiară, în aprilie 1919, va deschide zorii unei vieți noi pentru preoții și populația românească din Țara Silvaniei.

În perioada interbelică românii sălăjeni continuă să aparțină, în majoritate, Bisericii Române Unite. *Legea pentru unificarea administrativă*, din 13 iunie 1925¹⁸, prin care toate comunele plășilor Carei (din județul Satu Mare) și Valea lui Mihai (din județul Bihor), la care s-au adăugat opt comune din județul Someș, alte trei comune din județul Satu-Mare și o comună din județul Cluj treceau, sub raport administrativ, la județul Sălaj, nu a schimbat această situație deși suprafața județului a crescut de la 3.818 kmp. la 5.191 kmp., iar populația a sporit de la cca. 240.000 locuitori la cca. 340.000 locuitori. Și caracterul preponderent agricol al județului Sălaj se menține pe toată durata perioadei interbelice. Principala ramură economică rămâne agricultura, unde era ocupată marea majoritate a populației. Asupra comerțului, finanțelor locale sau a micii industrii se constată o prelungire a preponderenței maghiarilor și evreilor.

Trăiau în județul Sălaj, în anul 1930¹⁹, 180.608 greco-catolici, reprezentând 52,6% din totalul populației județului (343.347 locuitori). Români ortodocși nu erau decât 15.183 (4,4% din total), concentrați, majoritatea, în parohiile Protopopiatului ortodox Unguraș (azi Românași). Restul populației era format din reformați (25,4%), romano-catolici (12,2%), evrei (4,0%) ș.a. În mediul rural exista o populație statornică de 171.938 români greco-catolici (55,2%) și 13.614 români ortodocși (4,4%), iar în mediul urban, foarte slab reprezentat în județul Sălaj (erau doar trei orașe: Zalău, Carei și Șimleu Silvaniei, toate mici, cu o populație totală de 31.830 locuitori), trăiau 8.670 greco-catolici (27,2%) și 1.569 ortodocși (4,9%). Orașele adăposteau în schimb o însemnată populație minoritară: 9.101 reformați (28,6%), 7.696 romano-catolici (24,2%), 4.391 evrei (13,8%). Mai mulți reformați (44,8%) se găseau în plasa Valea lui Mihai, iar romano-catolici (41,8%) în plasa Carei. Evanghelici luterani erau, în întregul județ, 1.172. Cele mai mari comunități erau în Hodod (561 luterani) și Șimian (211). Unitarieni nu erau decât 50. Zalăul, cu 15 credincioși, deținea întâietatea în mediul urban iar Sălățigul, cu patru, în cel rural.

¹⁸ V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, p. 44 și *Acta M.P.*, 10, 1986, p. 340.

¹⁹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*, vol.II (Neam, Limbă maternă, Religie), București., 1938, p. 713.

Situația nu se schimbă semnificativ nici spre sfârșitul perioadei interbelice. Crește numărul populației (sunt 376.737 locuitori în 1939), crește densitatea (72 loc/kmp. în 1939 față de 66 loc/kmp în 1930), crește numărul românilor (57,9% din total față de 56,2% în 1930), dar raportul între etnii și confesiuni rămâne neschimbat²⁰. Cu o populație majoritar greco-catolică, județul avea o situație diferită de cea existentă pe ansamblul țării unde ortodocșii reprezentau 72,6% din totalul populației.

Constituția din 1923, care stipula o egalitate deplină pentru toți românii, indiferent de originea etnică, de limbă sau religie, garanta, prin art. 22²¹, "*tuturor cultelor o depotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului*". Prin ea erau recunoscute, ca biserici românești, atât biserica ortodoxă cât și cea greco-catolică: "*Biserica ortodoxă română fiind religia marei majorități a românilor este biserică dominantă în statul român iar cea greco-catolică are întâietatea față de celelalte culte*".

Aceste formulări au fost păstrate, cu unele mici modificări (apare, de exemplu, "*siguranța Statului*" în loc de "*legile de organizare ale statului*"), în Constituția din februarie 1938²², când regimul parlamentar constituțional a fost, de fapt și de drept, înlăturat iar în țară a fost instaurat un regim monarhic autoritar (februarie 1938-septembrie 1940). Preoților le era însă oprit, de orice rit sau credință religioasă ar fi fost, să-și pună "*autoritatea lor spirituală în slujba propagandei politice, atât în locașurile destinate cultului și funcțiunilor oficiale, cât și în afară de ele*". Propaganda politică nu era îngăduită, iar asociațiile politice pe "*temeiuri ori pretexte religioase*" erau interzise. Cele două Constituții lăsau stabilirea raporturilor dintre diferitele culte în seama unor legi speciale.

Biserica Ortodoxă Română și-a căpătat "Legea" și "Statutul" de organizare la 6 mai 1925²³, an în care este înființată și Patriarhia, iar Biserica Română Unită a semnat Concordatul cu Sfântul Scaun în 1927. *Legea pentru ratificarea Concordatului cu Sfântul Scaun* a apărut însă abia în 12 iunie 1929²⁴. Prin *Legea pentru regimul general al cultelor*, din 22 aprilie 1928²⁵ statul garanta tuturor cultelor o depotrivă libertate și protecțiune, respectând prevederile constituționale. În art. 21 al cap. II (Raporturile dintre stat și culte) se afirma: "*Pe lângă Biserica ortodoxă... în Statul român mai există următoarele culte istorice: a) cultul român greco-catolic (unit); b) cultul catolic (de rit latin, grec-rutean și armean); c) cultul reformat (calvin) etc.*" ceea ce a determinat din partea greco-catolicilor sălăjeni numeroase proteste. Statul Român avea asupra tuturor cultelor dreptul

²⁰ *Țara Silvaniei*, Zalău, anul I, nr. 1/1940, p. 101-104.

²¹ *Cod Hamangiu*, vol. XI-XII, 1922-1926, p. 6.

²² *Idem*, 1938, partea I. p. 171-184.

²³ *Idem*, 1922-1926, p. 496-525.

²⁴ *Idem*, 1929, p. 521-527.

de supraveghere și control, drept exercitat prin Ministerul Cultelor. În programele partidelor politice, care au guvernat România interbelică, problemelor cultelor li s-a acordat o deosebită importanță. În Biserică, guvernanții vedeau un prețios ajutor în educarea religioasă și moralizarea maselor. Preotul trebuia să se implice în viața socială, în promovarea vieții culturale în rândul păstoriților săi. Educația și învățământul moral religios erau, în învățământul primar și secundar, obligatorii. Prevederile constituționale, în domeniul cultelor, erau respectate.

Sălajul rămâne în întreaga perioadă interbelică, datorită numărului mare de minoritari ce locuiau aici și a apropierii de graniță, o zonă de confluență, de autentic pluralism cultural. Statul Român a asigurat minorităților condiții favorabile de dezvoltare în plan politic, economic, social sau cultural²⁶. Minoritățile aveau o presă dezvoltată. Au înființat tipografii și reuniuni culturale, mai ales în orașele sălăjene, în care dețineau majoritatea. Aveau biblioteci, organizau dezbateri și conferințe pe diferite teme, se îngrijeau de sănătatea tineretului și a familiei, de apărarea propriei credințe prin întărirea vieții religioase²⁷. Și evreii participă, după 1918, la viața societății, depășind izolaționismul tradițional²⁸. Școlile lor confesionale înregistrau rezultate bune, iar învățătorii evrei nu au refuzat, după realizarea României Mari, depunerea jurămintelor și examenelor cerute. Erau, în 1930, 13.754 evrei în localitățile județului. Locuiau mai ales în orașe, reprezentând 13,4% din totalul populației urbane din județ. Cei mai mulți erau în Carei (2.394) și Șimleu Silvaniei (1.568). Nu lipseau însă nici la sate. Aici, cele mai mari comunități evreiești, de peste 500 locuitori, se găseau în Valea lui Mihai (1.535), Tășnad (823), Jibou (640) și Cehu Silvaniei (553). Au înființat, în anii interbelici, pe lângă organizațiile sioniste : "*Federația evreilor ardeleni*", "*Uniunea Națională a Evreilor din Transilvania*" etc., o serie de alte organizații, cu scop filantropic dar și cu caracter cultural-religios. Așa erau: "*Reuniunea Femeilor Israelite*", Șimleu Silvaniei, 1930; "*Reuniunea Fetelor Evree*", Zalău, 1924; "*Societatea de ocrotire a evreilor orfani*", Zalău, filială a celei din Cluj ș.a. Au o bogată viață culturală, ilustrată de numeroase spectacole de teatru, poezie, cântece sau serate artistice.

Sectanți erau puțini în Sălajul interbelic. Doar baptiștii aveau, în 1930, câteva comunități importante: Pericei (271), Camăr (212), Borla și Nușfalău (câte 142), Pătal (133), Ip (113), Brebi (109), Hodod (103). În întreg județul ei reprezentau doar 0,8% din populație (2.881 locuitori). Adventiștii, 46 în întreg județul, locuiau în Buiș (19 credincioși), Crasna (11 credincioși) și alte câteva

²⁵ *Idem*, 1926-1929, p. 1039-1047.

²⁶ Gh. Iancu, *Considerații cu privire la România și problema minorităților naționale*, în *Minoritățile naționale din România. 1918-1925*, București, 1995, p. 38.

²⁷ G. Cosma, *Asociaționismul feminin maghiar din Transilvania în perioada interbelică*, în *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*, Cluj, 1994, p. 150.

²⁸ G. Buda, *Evreii din Sălaj în perioada interbelică*. Lucrare de diplomă, Cluj, 1996.

localități. Numărul sectanților nu crește semnificativ nici spre sfârșitul perioadei interbelice. În 1939 adventiștii sălăjeni sunt 82, dar numărul baptiștilor scade (2.670 față de 2.881 în 1930)²⁹. Baptiștii și adventiștii se bucurau "*de toate drepturile și libertățile pe care Constituția le acordă asociațiunilor în genere*". Cu toate acestea "*în interesul ordinii publice*" asociațiunile amintite puteau funcționa numai îndeplinind câteva condiții: - predicatorii să fie cetățeni români, fără condamnări; - adunările să se desfășoare doar în case de rugăciuni; - autoritățile să fie informate despre ajutoarele primite; - prevederile legii despre primirea altor noi membri să fie respectate; - actele de natură a jigni alte culte să fie evitate ș.a.³⁰ Împotriva sectelor și a sectanților (apar și unele secte interzise prin lege: Martorii lui Iehova, Studenții în Biblie ș.a. dar nesemnificative din punct de vedere numeric) se ridică preoții greco-catolici, cei ortodocși, cei ai celorlalte culte recunoscute dar și presa sălăjeană: "*Cea mai puternică cetate a acestui neam a fost totdeauna biserica. În ea și prin ea ne-am putut menține ca neam, în ea și prin ea am putut învinge furia tuturor asupritorilor. În viitor această instituție are menirea să ne mențină uniți sufletește. De aceea considerăm sectarismul religios ca un atentat la această unitate sufletească și de aceea îl vedem ca o mare primejdie pentru menținerea unității noastre naționale... pe măsură ce se înmulțesc, rândurile apărătorilor patriei noastre sunt din ce în ce mai slăbite*"³¹. Măsurile adoptate de preoți, luările de poziție din presă etc. au determinat încetinirea procesului de constituire de noi secte în județul Sălaj, care își păstrează, în întreaga perioadă interbelică, caracterul de județ românesc și greco-catolic.

Cei mai mulți sălăjeni ortodocși făceau parte din parohiile protopopiatului Unguraș (Românași) care, în perioada interbelică, era singurul din județ. Avea în 1919, 24 parohii³² iar în 1939, 27³³. Era subordonat Episcopiei ortodoxe române a Vadului, Feleacului și Clujului, eparhie înființată după realizarea Marii Uniri din 1918, prin hotărârea sinodului arhiepiscopiei din martie 1919. Protopopiatul l-a avut în frunte, din 1919 până în 1940, pe Ioil Ghiuruțan³⁴. Născut la 20 iunie 1881, în comuna Românași, județul Sălaj, obține, în 1900, diploma de bacalaureat, la Liceul Reformat din Zalău. Urmează, apoi, cursurile teologice la Sibiu. În 1903, le absolvă. Cunoștea, bine, limbile maghiară și germană. Ocupă, în Unguraș, funcțiile de învățător (1903-1908) și paroh (1908-1919). A fost ales administrator protopopesesc în 1919 și protopop în 18 noiembrie 1920. Între 1916-1920 a predat religia, în școlile din orașul Zalău iar în 1930 a fost răsplătit cu medalia "*Răsplata muncii pentru Biserică*", cl. I³⁵.

²⁹ Arh. Nat. Sălaj, fond. Protopopiatul ortodox. Românași, dos. 71, f. 139.

³⁰ *Monitorul județului Sălaj*, X, nr. 33, 19 iulie 1928, p. 1.

³¹ *Gazeta Sălajului*, VIII, nr. 5, 30 ianuarie 1937.

³² Arh. Naț. Sălaj, fond Protopopiatul ortodox Românași, dos. 118, f. 15.

³³ *Idem*, dos. 190, f. 40.

³⁴ *Idem*, dos. 95, f. 13.

³⁵ *Idem*, dos. 177, f. 159.

În anul 1920, trăiau în parohiile protopopiatului 15.947 români ortodocși (7.976 bărbați și 7.969 femei). Știau carte, dintre aceștia, doar 4.979 (2.764 bărbați și 1.211 femei)³⁶. După câțiva ani, în 1928, populația ajunge la 16.521 ortodocși (8.292 bărbați și 8.229 femei), numărul știutorilor de carte sporind cu 1.483 (atinge acum 6.458)³⁷. În alte părți ale județului ortodocșii erau, însă, foarte puțini. Nu exista, de exemplu, în 1930, nici măcar un singur ortodox în 79 comune rurale sălăjene iar în alte 33 se găsea doar câte unul.

Parohii ortodoxe vacante sunt puține. Doar în primii ani de după 1918 se întâlnesc mai multe asemenea cazuri. Nici preoții ortodocși nu aveau, toți, în aceeași perioadă, pregătirea corespunzătoare. La întregirea de salariu, din 1919, doar 5 preoți ajung la un salariu de 1.600 cor. Doi preoți ajung la 1.200 cor., iar restul de 15 preoți la doar 800³⁸.

Peste puțini ani, în 1926, erau deja 16 preoți ordinari (având studiile necesare) și doar 9, încă, cu "*calificare extraordinară*"³⁹ pentru ca, în 1933, să existe deja un surplus de preoți calificați corespunzător. În eparhia ortodoxă Cluj sunt, în acel an, 26 candidați de preoți iar "*parohii vacante luate la buget nu mai avem decât vreo cinci. Problema șomajului bate deci la ușă și la noi*", îi scria episcopul Nicolae Ivan protopopului din Unguraș. Ca urmare nici un candidat nu mai trebuia primit "*în cale extraordinară*", iar la teologie nimeni nu mai putea fi trimis "*fără bacalaureat*"⁴⁰.

Spre sfârșitul perioadei interbelice, în 1938, toți preoții ortodocși aveau pregătirea și salariul cerute de funcția ocupată, câțiva dintre ei: Nedelcu Negoită (Bozna), Gavril Câmpeanu (Gălpâia), Valentin Pop (Rachîș), Ioan Câmpeanu (Poarta Sălajului) și Simion Curea (Zimbor) având și diploma de învățător.

Consiliul Central Bisericesc, a solicitat guvernului, în 1930, ca preoților și cantorilor care nu aveau sesiunea parohială de 32 jug. și cantorală de 8 jug. să li se dea un spor de 25% la salariul integral. Cererii i s-a răspuns favorabil. Protopopii au început să întocmească situațiile cerute luând însă în considerare doar "*pământul cultivabil: arător, cositor și via nu și altfel de pământ impropriu culturii ca pășunea, pădurea, cimitirul etc.*"⁴¹.

În protopopiat doar șase parohii (Bozna, Chendremal, Sântămăria, Șimleu Silvaniei, Zalău și Zimbor) aveau, în 1928, o suprafață de 32 jug. în proprietate sau în folosință, iar două aveau o suprafață mai mare (Unguraș cu 46,99 jug. și Treznea cu 35,12 jug.).

Dar situația nu a fost atunci rezolvată. În 1939, șapte parohii (Bodia, Gălpâia, Păușa, Racăș, Sâmpetru Almașului, Stârciu și Poarta Sălajului), existente

³⁶ *Idem*, dos. 129, f. 15.

³⁷ *Idem*, dos. 129, f. 21

³⁸ *Idem*, dos. 177, f. 81.

³⁹ *Idem*, f. 122.

⁴⁰ *Idem*, f. 195.

⁴¹ *Idem*, dos. 21, f. 188.

în timpul aplicării reformei agrare, nu aveau încă sesiunea parohială completă. Se adăugau încă trei parohii (Buciumi, Jibou și Romita) și două filii (Cehu Silvaniei și Chichișa) aflate în aceeași situație⁴².

Nu putem afirma, deoarece nu pentru toți e valabil acest lucru, că preoții "aveau o situația materială mizerabilă"⁴³. Unii trăiau mai bine, alții mai rău. Era în cauză calificarea, sporurile, numărul de copii etc. Dar și pământul avut în folosință sau în proprietate. Mai fertil sau mai slab, mai mult sau mai puțin. Buni administratori, unii aveau chiar o situație de invidiat.

După desăvârșirea unității național-statale a poporului român, importanța școlilor confesionale începe să scadă. Ele fuseseră, în timpul dualismului, principalul obstacol al penetrației limbii maghiare în teritoriile locuite de români. Tipul de "școală națională" introdus prin Decretul nr. 13.869 al Resortului Instrucțiunii și Cultelor din cadrul Consiliului Dirigent s-a impus, și în cazul școlilor confesionale ortodoxe, greu. A contribuit la aceasta opoziția bisericii ortodoxe. Din Cluj, arhimandritul Nicolae Ivan, viitor episcop, cere, la 24 ianuarie 1920, ca "*toate comitetele parohiale să rămână și pe mai departe pe lângă școala confesională, despre care, în temeiul art. 23 din Statutul organic sunt datori să se îngrijească*"⁴⁴. La rândul-i, protopopul Ungurașului cerea tuturor oficiilor parohiale, la 3 februarie 1920, "*să fie cu mare băgare de seamă și bine să-și cumpănească ținuta ce o vor avea în fața tendințelor de naționalizare a învățământului*"⁴⁵.

În anul școlar 1919-1920 erau, în protopopiat, cinci preoți-învățători: Vasiliu Fărcaș (în Cubleșu Român), Vasiliu Ferghete (Dânc), Gavril Curea (Dol), George Vlaicu (Păușa) și Andrei Măgureanu (Tămașa). "*Instrucția*" a început cel mai devreme în Tămașa (14 octombrie 1919) și cel mai târziu în Păușa (14 noiembrie 1919) și s-a încheiat între 8 și 14 mai 1920⁴⁶. În protopopiat erau, în acel an, doar 3 școli primare "naționale" (în Bozna, Hida, Treznea), iar școlile primare din Ciurmărna și Stârciu erau comune cu ale greco-catolicilor. Numărul școlilor primare de stat din protopopiat crește însă mereu (5 în anul școlar 1921/1922, 6 în 1922/1923, 11 în 1923/1924), reducându-se numărul școlilor primare confesionale ortodoxe (18 în 1921/1922, 12 în 1923/1924)⁴⁷.

Rolul bisericii rămâne însă, în conducerea învățământului primar, însemnat. Un reprezentant al bisericii făcea parte din sfatul școlar județean, iar din sfaturile școlare locale, făceau parte preoții locali. Biserica stabilea planul de învățământ religios, supraveghea și controla educația religioasă, disciplina personalul didactic pentru abaterile de ordin religios. Cu toate că avea obiecții față de

⁴² *Idem*, dos. 190, f. 89-90.

⁴³ *Idem*, dos. 71, f. 120.

⁴⁴ *Idem*, dos. 58, f. 123.

⁴⁵ *Idem*, f. 124.

⁴⁶ *Idem*, dos. 167, f. 69.

⁴⁷ *Idem*, dos. 167, f. 88-91.

introducerea "școlilor naționale" episcopul cerea tuturor preoților din subordine "să se conformeze decretului de mai sus"⁴⁸ dar să se îngrijească în continuare de soarta școlii, pentru a nu da "pradă pierzării un așezământ de cultură și creștere națională susținut cu cele mai mari jertfe". El recomandă ca edificiile școlare să fie puse în stare de funcționare, înscrierea elevilor să fie făcută în termenul stabilit, preoții să predea materia în localitățile unde nu există învățător, iar învățământul religios să nu fie predat de altcineva, ci de preoți, "fără altă remunerație decât cea de preot"⁴⁹.

Consfătuirea protopopilor și revizorilor școlari, ținută la Cluj, în noiembrie 1922, sub președinția episcopului Nicolae, dezbată câteva probleme legate de școală: cercetarea bisericii, catehizarea, cursurile de adulți și de analfabeți, prelegerile, cântările bisericești, reuniunile de femei și de temperanță, căminele și cantinele școlare etc. Pentru stabilirea modalității de rezolvare a acestor probleme trebuiau înființate, în fiecare localitate, grupuri de fruntași formate din preot, învățător, notar și primar care să colaboreze cu comitetul parohial⁵⁰.

Unele succese s-au obținut. Parțiale, însă. În 1928, învățătorii și preoții trăiau, după aprecierea protopopului, "în relații bune și în armonie". Învățământul religios era considerat "mulțumitor". În același an, însă, numărul analfabeților din protopopiat trecea de 10.000. Era "un număr considerabil la a cărui micșorare trebuie să conlucrăm din răspunderi"⁵¹.

Multe însă nu se vor schimba nici mai târziu. Din 2.908 copii obligați să urmeze cursurile școlii primare rămân, în anul 1932, 950 neșcolarizați. Numărul elevilor ortodocși din protopopiat care frecventau școli secundare și superioare era extrem de mic. În anul școlar 1931/1932 urmau cursuri liceale doar 13 băieți și 1 fată, în școlile normale erau 5 băieți și 3 fete, în școlile profesionale și comerciale erau 4 băieți și 1 fată, teologia o urmau 2 băieți, iar cursuri universitare alți 7⁵².

Rămâne ridicat numărul copiilor neșcolarizați. În anul școlar 1934-1935 rămân, de exemplu, 702 copii neșcolarizați. Număr mai mic decât în 1932, dar încă considerabil. În același an funcționează în parohiile ortodoxe sălăjene, 6 școli de adulți cu 277 elevi, 3 școli de duminică cu 159 elevi, 2 grădinițe de copii cu 57 băieți și 43 fete. Nici numărul elevilor ortodocși din școlile secundare sau superioare nu crește. Dimpotrivă (în 1935 sunt la diferite universități 6 băieți, iar în 1932 fuseseră 7).

Învățământul religios rămâne, și după ce apare *Legea pentru învățământul primar al Statului (școli de copii mici, școli primare, școli și cursuri de adulți, școlile și clasele speciale pentru copii debili și anormali educabili) și învățământul*

⁴⁸ *Idem*, dos. 189, f. 1.

⁴⁹ *Idem*, dos. 58, f. 126.

⁵⁰ *Idem*, dos. 189, f. 13-15.

⁵¹ *Idem*, dos. 71, f. 128-130.

⁵² *Idem*, f. 137.

*primar normal*⁵³ terenul de acțiune al bisericii. Deși preoții fac parte încă din sfaturile școlare, conducerea efectivă a școlilor aparține Ministerului Instrucțiunii și Revizoratelor școlare județene. Unele divergențe există între preoți și învățători. Eforturi, pentru înțelegere, se fac. Din ambele părți. Numai că, din punctul de vedere al învățătorilor, armonia de toți dorită nu se putea stabili "*până când preoțimea se gândește la servilismul învățătorilor din era confesională*"⁵⁴.

Preoții raportau anual despre modul în care se desfășura învățământul religios. Ei semnalau greutățile întâmpinate (bază materială precară, lipsa manualelor etc.) și făceau propuneri pentru înlăturarea lor. În Zalău, de exemplu, Remus Roșca predă învățământul religios atât în cursul primar (școala primară de stat) cât și în cel secundar (școala secundară de fete, Liceul de Stat, Școala Normală de Învățători). În 1928, după apariția noii *Legi pentru învățământul secundar* din 15 mai 1928⁵⁵, preotul Remus Roșca cerea ajutor în procurarea noilor manuale⁵⁶. Legea schimba programa în școlile secundare, sporea orele de predare a religiei, revizua manualele⁵⁷.

Pentru examinarea și aprobarea manualelor didactice Sf. Sinod a instituit o comisie. Multor manuale prezentate, "*lipsite și de valoare didactică și pline de greșeli doctrinare*", le-a fost refuzată aprobarea. Chiar fără aprobare, unele fuseseră, totuși, puse în circulație. Din acest motiv Consiliul eparhial ortodox român din Cluj cerea protopopului din Unguraș să ordone "tuturor profesorilor de religie și cateheților... să nu introducă în școlile respective decât manualele didactice care au fost aprobate de Sf. Sinod" făcându-i atenți că "*în caz de nerespectare vor fi trași la răspundere*"⁵⁸.

Mereu revine această problemă în atenția preoților, protopopului, consiliului eparhial. Sunt avute în vedere școlile secundare de orice categorie (comerciale, profesionale etc.). Programa devine, la rândul ei, mai complexă⁵⁹.

Protopopul, preoții din subordinea sa, participau la majoritatea manifestărilor culturale. Erau invitați la ședințele "*Asociației Învățătorilor din județul Sălaj*" sau la cele ale "*subsecției învățătorilor din plasa Buciumi și Zalău*"⁶⁰.

De altfel, toate manifestările culturale de acest fel, începeau cu celebrarea Serviciului Divin. La marile sărbători ale neamului românesc luau parte și reprezentanții bisericii ortodoxe. Te Deum-ul, cu ocazia sărbătorilor naționale, era oficiat în întreaga țară. La Alba Iulia, cu ocazia încoronării Regelui Ferdinand I, în

⁵³ *Cod. Hamangiu*, XI, 1923-1924, p. 525.

⁵⁴ *Arh. Naț. Sălaj*, op. cit., dos. 40, f. 202.

⁵⁵ *Cod. Hamangiu*, XV-XVI, p. 1064.

⁵⁶ *Arh. Naț. Sălaj*, op. cit., dos. 104, f. 158-159.

⁵⁷ *Idem*, dos. 189, f. 23-24.

⁵⁸ *Idem*, f. 20.

⁵⁹ *Idem*, f. 26.

⁶⁰ *Idem*, dos. 52, f. 172.

octombrie 1922, episcopul a cerut ca din fiecare parohie ortodoxă să participe "*pe lângă primarul care merge din oficiu și câțiva fruntași în portul lor național*"⁶¹.

Prin marcarea evenimentelor însemnate de către Biserică, prin Serviciul Divin, Te Deum, trasul clopotelor, predici, conferințe ș.a., această instituție joacă, în transmiterea informațiilor, un rol covârșitor (ziarele, în mediul rural, sunt puține, radio-ul se găsea la început de drum, bibliotecile satești erau sărace și aveau cititori puțini etc.). După 1930 sărbătorile devin mai complexe. Serviciul divin se îmbină cu procesiuni, parastase, coruri și recitări de poezie, cuvântări ale preoților și învățătorilor. Personalitățile politice, religioase, culturale, sunt omagiate. Evenimentele ce țin de tradiția locului sunt sărbătorite. Cuvântările, predicile, "*potrivite*" momentului sărbătorit⁶², sunt ascultate de majoritatea locuitorilor. La Chendrea, la sfințirea Troiței ridicate în memoria eroilor locali ai revoluției de la 1848, în iunie 1927, au participat 4.000 de oameni și 18 preoți⁶³.

Numeroase sunt și "*vizitațiunile canonice*". Episcopul Nicolae Ivan participă la aproape toate sfințirile de biserici din protopopiatul Unguraș. La 15/28 august 1922 sfințește biserica din Unguraș, sediul protopopiatului. Vizitează apoi parahiile ortodoxe din apropiere. La Zalău este primit cu "*impunător alai la capela ortodoxă română, improvizată în fosta grădiniță de copii*"⁶⁴.

În 1927, la 23 octombrie, are loc sfințirea bisericii ortodoxe din Zalău, "*o frumusețe de biserică. Mică, dar veselă. Ea trăiește. Nu are nimic din rigiditatea bisericilor obișnuite a se clădi la noi. E zidită în stil bizantin și lucrată din punct de vedere arhitectonic ireproșabil*"⁶⁵. Episcopul Nicolae oficiază Serviciul Divin și actul sfințirii. Seara are loc, în sala teatrului orășenesc din Zalău, Concertul Corului Episcopiei din Cluj⁶⁶. La toate aceste manifestări, indiferent unde se desfășoară, participă un număr impresionant de oameni, veniți, unii, din depărtate sate.

Protopopul Ungurașului face eforturi pentru crearea și dezvoltarea bibliotecilor parohiale. Unele cărți sunt donate, de către preoți, bibliotecilor școlare, sprijinind, astfel, procesul instructiv-educativ. Există parohii ortodoxe care dispun de biblioteci. Toate însă sunt de mici dimensiuni. Cele mai mari, din Unguraș și Bălan, în 1929, au abia 79, respectiv 76 volume. Cele mai mici doar 5 volume (Bozna). Numărul cititorilor este și el insignifiant: 6 cititori în Bălan, 37 în Unguraș, nici unul în Treznea (unde biblioteca număra 38 volume) sau 12 cititori în Zimbor, la o bibliotecă de 48 volume. În întreg protopopiatul existau, în 1932, 17 biblioteci parohiale, cu 985 volume și 129 cititori.

⁶¹ *Idem*, dos. 140, f. 7.

⁶² *Idem*, f. 59.

⁶³ *Meseșul*, III, nr. 21-22 din 11 iunie 1927.

⁶⁴ Arh. Naț. Sălaj, Colecția Gavril Câmpeanu, d. 1-7, f. 108.

⁶⁵ *Meseșul*, III, nr. 41 din 29 octombrie 1927.

⁶⁶ Arh. Naț. Sălaj, fond Protopopiatul ortodox Românași, dos. 202, f. 4.

Preoții aveau însă biblioteci personale de mult mai mari dimensiuni. Biblioteca personală a preotului din Gălpâia număra 368 volume, a celui din Zalău 540 volume, iar a celui din Hida 520 volume. Preotul din Treznea avea 147 volume în biblioteca personală, iar protopopul din Unguraș avea 80. Toate împreună aveau, în 1922, un număr de 3.259 volume⁶⁷. Erau și parohii fără biblioteci, erau și preoți cu puține cărți personale. Dar se remarcă interesul crescut pentru carte și achiziționarea ei⁶⁸. În 1935 existau 18 biblioteci parohiale cu 1.191 volume și 229 cititori⁶⁹. Bibliotecile personale ale preoților ajung, în același an, la un total de 3.631 volume.

Cărți se primeau și de la episcopie. Cu ocazia sfințirii bisericii ortodoxe din Unguraș, în august 1922, protopopul Ioil Ghiuruțan primește din partea episcopului Nicolae *"spre a pune bazele unei biblioteci populare în această comună"*⁷⁰ un număr de 132 cărți. Printre autori se numără: M. Eminescu, V. Alecsandri, I. Creangă, I.L. Caragiale, P. Ispirescu, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, Gr. Alexandrescu, Al. Odobescu, O. Goga, D. Bolintineanu, I. Lupaș, A. Rusu ș.a.

Mereu sunt recomandate cărți spre achiziționare și completarea bibliotecilor *"populare"*. Așa este cazul, în 1922, cu *Dicționarul Transilvaniei*, de 480 pagini și la un preț de 40 lei recomandat *"sau pentru biblioteca personală a parohiilor sau învățătorilor sau pentru cea parohială"*⁷¹.

Unele cărți trebuiau obligatoriu achiziționate de preoți. Așa se întâmplă, de exemplu cu broșura *Prinos Prea Sfinției Sale Episcopul Nicolae Ivan la aniversarea etății sale de 80 ani*, apărută în 1935, distribuită tuturor preoților ortodocși și al cărei preț, 40 lei, a fost reținut din salariile preoților pe trimestrul IV, 1935⁷².

Cele care nu erau distribuite în acest mod, greu puteau fi plasate. În luna iunie 1919 protopopul raporta Consiliului Eparhial Cluj că *"din calendarul Femei Române n-am putut plasa nici un exemplar"*⁷³.

Cărți bisericești erau în fiecare parohie. Ele serveau cultului și nu erau puse în circulație. Unele erau foarte vechi, altele mai noi. Multe, deteriorate, nu puteau fi date.

Situația nu era mai bună nici în privința reuniunilor culturale. La mijlocul deceniului 3 întâlneai, în întreg protopopiatul, doar două *"agenturi Astra"* (în Hida - cu 25 membri și în Treznea cu 12 membri), două *"societăți ale tinerimei"* (Treznea cu 36 membri și Unguraș cu 34 membri) și societatea *"Cuvioasa Paraschiva"*, în Gălpâia, cu 120 membri, înființată legal după aprobarea statutelor

⁶⁷ *Idem*, dos. 71, f. 135-138.

⁶⁸ *Idem*, dos. 118, f. 23.

⁶⁹ *Idem*, dos. 213, f. 1-3.

⁷⁰ *Idem*, dos. 96, f. 108.

⁷¹ *Idem*, dos. 141, f. 26.

⁷² *Idem*, f. 31

⁷³ *Idem*, f. 27.

sale în ședința Consistorului Diecezan ortodox român din Cluj, la 5 februarie 1926. Gavril Câmpeanu, preotul local, a inițiat această asociație în scopul "*promovării vieții religioase, morale, culturale și sociale, a dezvoltării simțului de jertfă și iubire creștinească, precum și înfrumusețarea bisericii*"⁷⁴. Mai mult, în această direcție se îndreaptă eforturile membrilor acestei asociații.

Cu timpul, se crează alte asociații și reuniuni culturale, în alte localități și se dezvoltă cele deja existente. În anul 1929, Zimborul apare în statisticile protopopiatului ca având o "*agentură a Astei*" cu 42 membrii și o "*societate a tinerimei*" cu 58 membrii. În parohia Zalău era semnalată, în același an, o "*agentură a Astei*" cu 138 membri. În Unguraș apăruse o "*casă culturală*" cu 18 membri⁷⁵.

În anul 1932 sunt menționate, în cele 25 parohii din protopopiatul Unguraș, 5 reuniuni de femei cu 392 membri, 7 agenturi ale Astei cu 728 membri și 1 casă culturală cu 18 membri⁷⁶.

În 1935 erau 6 reuniuni de femei (cu 180 membri), 7 agenturi Astra cu 842 membri, 2 case culturale cu 218 membri, 1 reuniune de tineret cu 72 membri. Erau 5 coruri cu 170 membri. În același an preoții au participat, în fruntea acestor reuniuni, la diferite festivități: sfințirea unor biserici, închiderea și deschiderea anului școlar, sărbătorile naționale și cele ce țineau de tradiția locului, cercurile culturale etc. Existau, mai ales în anii 30, și abonamente, ale "*caselor culturale*" spre exemplu, la diverse publicații. Casa culturală "*Episcopul Nicolae Ioan*" din Bălan era abonată, în acei ani, la următoarele gazete: *Libertatea* cu *Foaia interesantă*, *Lumina satelor*, *Foaia poporului*, *Renașterea* și unele ziare locale (*Meseșul*, *Gazeta Sălajului* ș.a.). Acestea au fost citite "*în duminici și sărbători de pușinii membri iubitori de carte*"⁷⁷.

Tot în Bălan, în "*sala de citire*", s-a instalat un aparat de radio, la care "*membrii au ascultat cu plăcere*". Se făceau serbări, se recitau poezii, se cânta. Societatea avea organizat un cor pe patru voci care repeta aproape zilnic. Corul, probabil cel mai bun din întreg protopopiatul, cânta duminica în biserica din localitate la Sf. Liturghie și participa la toate sărbătorile oficiale și locale (Ziua Eroilor, Ziua de 10 Mai, Unirea etc.). Corul participa anual la pelerinajul organizat, de biserica ortodoxă, la Mănăstirea Bălan, cu ocazia sărbătorii "*Adormirea Maicii Domnului*". Ideea pelerinajului fusese lansată, în 1890, de protopopul de atunci al Ungurașului, Pavel Roșca. Pelerinajul s-a bucurat de succes încă din primii ani și a început să rivalizeze cu cel organizat de greco-catolici la Strâmba (de fapt, în această idee și fusese înființat). Dar, după realizarea Marii Uniri din 1918, în loc de o intensificare a pelerinajelor s-a produs un regretabil regres, numărul pelerinilor scăzând an de an⁷⁸.

⁷⁴ *Idem*, Colecția Gavril Câmpeanu, dos. 1, f. 125.

⁷⁵ *Idem*, fond Protopopiatul Ortodox Românași, dos. 118, f. 66.

⁷⁶ *Idem*, dos. 71, f. 135-138.

⁷⁷ *Idem*, dos. 70, f. 24.

⁷⁸ *Idem*, dos. 71, f. 132

Parohul Bălanului, Ioan Pop, cerea *"reorganizarea pelerinajului și intensificarea cultului Fecioarei Maria"* deoarece, în forma actuală (avea în vedere pelerinajul din 1928) *"nu numai că nu poate aduce nici un folos real, ci din contră..."*. El avea în vedere următoarele remedii:

- decretarea obligativității prezenței tuturor preoților și cantorilor;
- cantorii să-i conducă pe pelerinii din parohia lor;
- Mănăstirea Bălan și împrejurimile să fie amenajate corespunzător;
- actele de comerț pe o rază de 1 km, în jurul mănăstirii să fie oprite, ș.a.⁷⁹.

Unele măsuri preconizate de parohul Bălanului au fost aplicate. Altele, nu. Dar preoțimea a continuat să activeze pe tărâm cultural. Preoții erau conștienți de rolul pe care îl aveau în ridicarea culturală a poporului român. Și nu priveau cu ușurință neîmplinirile în acest domeniu. Căutau soluții de îndreptare. Puneau întrebări. Criticau activitatea altor preoți, dar și propria activitate. Așa face Simion Curea, din Zimbor, într-un sinod protopopes. El considera, în cuvântul său, că preoțimea *"nu-și îndeplinește într-adevăr chemarea pe deplin"* și explica, pe scurt, de ce este așa: - în cadrul Astra preoțimea nu mai lucrează nimic; - conferințele de la sate și înființarea de noi biblioteci au fost uitate; - toată activitatea culturală a fost lăsată, de către preoți, în seama altora.

Considera că și autoritatea preoțească este în descreștere. Cauzele erau atât de ordin politic cât și material. *"Pentru câștigarea și menținerea puterii de guvernare se duce o luptă înverșunată cu armele cele mai murdare posibile. Minciuna, calomnia sunt cele mai nevinovate arme (...) adevăratul bine a tuturor partidelor și oamenilor politici este căpătuiala. Ce rost avem noi în aceste lupte? Este, ca pe umerii noștri să se ridice toți nechemații"*.

A doua cauză era starea mizerabilă în care se zbătea preoțimea: *"Trebuie să recunoaștem că românul nostru are respect față de preotul lui numai atunci când (preotul - n.n.) are boi mai frumoși decât el. Care dintre dumneavoastră îndepliniți această condiție?"* se întreba și întreba el⁸⁰.

Se puneau probleme dar se ofereau și soluții. Abținerea de la luptele politice, desfășurate cu arme murdare și o luptă înverșunată pentru o situație materială mai bună erau doar două din ele. La vremurile noi, când *"în rândul poporului nostru sunt unele răni noi de tot, cari cer urgentă lecuire"* referindu-se la beție, desfrâu, boli venerice, concubinaje și *"prea desele avorturi"*, erau necesare metode noi. Preotul, fără frică, trebuia să critice din amvon aceste rele, păcătoșii trebuiau, la mărturisire, mai aspru pedepsiți, concubinii nu trebuiau să mai fie tolerați în biserică ș.a. Încheie cu îndemnul *"să ne croim un nou program de păstorie, prin care să contribuim în mod efectiv la ridicarea neamului"*⁸¹.

⁷⁹ *Idem*, f. 133

⁸⁰ *Idem*, f. 119-122

⁸¹ *Idem*, f. 126.

Îndemnuri repetate pentru îmbunătățirea vieții spirituale a oamenilor, pentru ridicarea lor culturală. Idei generoase. "*Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române*" își propunea, de exemplu: "*Dezvoltarea cultului și educației copiilor români din punct de vedere religios și național*". Pentru asta trebuiau folosite mijloace ca "*înființarea de școli și internate, cursuri pentru adulți, biblioteci populare, premiarea serviciilor educative pentru tinerime, conferințe religioase, de istorie, igienă și literatură*"⁸².

În parohii urmau să fie înființate reuniuni de femei care, acceptând statutele reuniunii centrale, ar fi devenit filiale ale acesteia. Mare lucru nu s-a făcut însă. La 1935 nu existau în întreg Protopopiatul ortodox Unguraș decât 6 reuniuni de femei (erau 25 parohii) cu doar 280 membri (la o populație feminină de 8.957) și care se ocupau doar de întreținerea bisericii și, uneori, ajutorarea copiilor, care, săraci fiind, nu puteau urma școli primare⁸³.

Nici alte reuniuni, inițiate la București sau Cluj, nu pătrund până în parohiile rurale, nu-și îndeplinesc, decât în parte, scopul propus. E cazul "*Frăției Ortodoxe Române*" care-și ține "*marea adunare de constituire*" la Cluj, în 1933. Pentru buna desfășurare a acestei adunări preoții ortodocși trebuiau să contacteze personal pe toți intelectualii și fruntașii comunelor (rurale sau urbane) și să-i invite să se înscrie ca membrii⁸⁴.

Pe "*Lista pentru înscrieri de membri*", întocmită înaintea adunării din Cluj, figurau, din Protopopiatul Unguraș, doar 3 persoane: Dr. Domșa Iulian, din Zalău - ca membru activ, Bompă Traian, din Miluan, ca membru activ și Lazăr Ilie din Sântămăria, ca membru ajutător⁸⁵. După adunarea de constituire a "*F.O.R.*", se mai fac înscrieri. Din Sântămăria, de exemplu, s-au înscris 15 persoane. Toți, însă, ca membri ajutători⁸⁶.

În alte părți nu s-a realizat nici atât măcar. De altfel, la 7 februarie 1934, episcopul îi cere protopopului din Unguraș să-i arate "*până la 11 martie, termen fix*" dacă în Protopopiatul Unguraș "*s-a constituit organizația F.O.R.-ului și care sunt conducătorii mireni: prezident, comitet și secretar*". Răspunsul întârzie însă. Abia la 27 aprilie este trimis: "*F.O.R. pe teritoriul protopopiatului nostru s-a constituit, având ca președinte pe Dr. Iulian Domșa, avocat, senator de Sălaj, vicepreședinte Belizarie Alesandrescu, Zalău și Vasiliu Nan, Hida, secretar Ioil Vlaicu, Zalău iar cassar T. Ciuca, Hida*"⁸⁷. Procesul verbal de la constituirea

⁸² *Idem*, dos. 175, f. 10.

⁸³ *Idem*, dos. 223, f. 1-3.

⁸⁴ *Idem*, dos. 175, f. 2.

⁸⁵ Erau mai multe categorii de membri în "F.O.R.": - fondatori, care plăteau o singură dată, la înscriere 5000 lei; - pe viață, care plăteau o singură dată 1.000 lei, - activi și -ajutători - cu o cotizație anuală de 100 lei, respectiv, 10 lei.

⁸⁶ *Idem*, dos. 175, f. 17.

⁸⁷ *Idem*, dos. 175, f. 20.

"F.O.R." Unguraș nu l-am găsit în arhiva protopopiatului. Nici urme semnificative ale activității sale. De altfel, "F.O.R.", mai ales, protesta împotriva Concordatului, organiza conferințe, recitări și adunări religioase⁸⁸.

Biserica greco-catolică a luat ființă în februarie 1697. Actul unirii cu Roma "a fost o realizare a Românilor înșiși" iar evenimentul acesta a avut extraordinare urmări pentru mersul înainte al națiunii române⁸⁹. Renașterea spirituală a românilor ardeleni, trezirea conștiinței naționale, culturalizarea maselor, declanșarea luptei de emancipare politică sunt câteva din roadele acestui act istoric⁹⁰. Românii sălăjeni au făcut parte, în marea lor majoritate, din rândurile acestei biserici. Timp de 250 de ani, până în 1948, când Biserica Română Unită și-a încetat, temporar, existența, puțini sălăjeni au părăsit-o, în ciuda tuturor atacurilor la care aceasta a fost supusă.

După desăvârșirea unității național-statale a poporului român, menirea preotului în România Mare se considera a fi social-religioasă. *"Porecla de părinte pofteste abnegațiune, străduință și pricepere pentru îndreptarea moravurilor stricate, pentru înfăptuirea culturii, pentru progresele satelor - se scria în paginile publicației Sălajul, la 5 august 1920 - Preotul român, chiar în vremurile noastre are de îndeplinit mari și prețioase însărcinări pe motivul că războiul îndelungat a contribuit mult la stricarea moravurilor bune și s-a importat pe sate necredința și ura clasei noastre intelectuale, care are chemarea de conducere și administrarea dreptății și legalității. Cine poate pune stavilă acestui curent bolnăvicios și saturat de duhul răzvrătit al bolșevismului, care tinde a mina tot ce a clădit mintea, înțelepciunea și jertfa seculară? Răul acesta numai preotul conștient de chemarea sa, numai păstorul treaz, care și sufletul și-l pune pentru oi, poate să-l stârpească din grădina mândră a neamului nostru"*.

Mai târziu, în 1925, la întrebarea: *"Ce ar fi poporul nostru fără biserică?"* se dădea acest răspuns: *"Ar crește buruiana răzvrătirii și a pornirilor rele în inima lui și praf și cenușe s-ar alege din toată civilizația noastră"*⁹¹.

Era un adevăr incontestabil. Mai ales că, în primii ani de după marele război mondial, preoții vor prelua, în multe sate, și slujbele de dascăli. Revizorul școlar al județului Sălaj, Ioan Mango, printr-o adresă trimisă protopopiatelor sălăjene cerea, având în vedere marea lipsă de învățători calificați, *"a întregi posturile învățătoresți în mod provizoriu prin preoți, care cu considerare la progresul cultural al poporului nostru nu vor ezita a lua asupra și această sarcină adevărat apostolică în timpurile grele de azi"*⁹².

⁸⁸ Idem, dos. 171, f. 27.

⁸⁹ N. Gudea, *Biserica Română Unită (Greco-Catolică) - 300 de ani - februarie 1697-februarie 1997*, Cluj-Napoca, 1994, p. 5-6.

⁹⁰ T. Langa, *Credo. Dicționar teologic creștin din perspectiva ecumenismului catolic*, Cluj-Napoca, 1997, p. 274.

⁹¹ *Gazeta de Duminică*, VI, nr. 46-47 din 8-15 noiembrie 1925.

⁹² Arh. Naț. Sălaj, fond Protopopiatul greco-catolic Buciumi, dos. 90, f. 137.

Preoții greco-catolici, solicitați să sprijine școala, n-au ezitat. Ba, chiar, acolo unde instrucția elevilor nu se desfășura corespunzător, au luat măsuri de îndreptare. De altfel, comunele bisericești, ca susținătoare de școală, se ocupau, și în noile condiții de după Marea Unire, de procurarea și înzestrarea școlilor cu cele necesare: edificii, cadre didactice, manuale etc. Învățătorii absenteiști, bețivi, delăsători au fost înlăturați. Preoții îi suplineau și o făceau foarte bine⁹³.

Când preoții, din diferite motive, nu-i puteau înlocui pe învățători, se apela la cantori. Aceștia trebuiau să adune copiii la școală *"decât să umble pustii pe stradă și să rămână și fără cele mai elementare cunoștințe. Până când vom avea învățători în număr suficient, trebuie să ne ajutăm cum putem"*⁹⁴.

De școală și problemele ei se interesau îndeaproape vicarii Silvaniei⁹⁵, protopopii și preoții greco-catolici. Conlucrarea cu revizorul școlar este bună. Între Ioan Mango, revizorul școlar județean și protopopii greco-catolici se poartă, pe tema învățământului, o intensă corespondență. Bisericile înaintau revizoratului situația școlilor *"din circumscripția lor, arătând ziua când se vor ține examenele"* tocmai pentru *"bunul mers al instrucțiunii și înțelegerea frățească dintre școală și biserică"*. Transformate în adevărate sărbători ale satului, la care toți sătenii erau invitați, examenele de sfârșit de an școlar dădea oamenilor ocazia *"de-a putea aprecia rostul adevărat al școlii"*⁹⁶.

Preoții fac parte și din comitetele școlare. Nu doar în învățământul primar ci și în cel secundar. Ioan Taloș, de exemplu, preot greco-catolic în Giurtelecul Șimleului era, în 1923, membru în Comitetul Școlar al Liceului *"Simion Bărnuțiu"* din Șimleu Silvaniei.

Învățământul religios rămâne însă domeniul principal de acțiune al bisericii. Decizia ministerială nr. 63.193 din 20 iulie 1921, preciza că *"instrucțiunea religioasă a elevilor și elevelor din școlile statului cade în competența confesiunilor"* iar instrucțiunea *"o fac preoții locali, în baza salariului preotesc, fără nici o remunerație specială"*. Rapoartele privind desfășurarea acestuia erau înaintate anual Revizorului școlar județean. Ele cuprindeau date despre caracterul școlii, numărul elevilor greco-catolici din fiecare clasă (băieți și fete), numele și prenumele celui care preda religia (aproape întotdeauna preotul local), numărul de ore consacrat săptămânal acestei activități, zilele în care se desfășoară aceste ore și

⁹³ *Idem*, dos. 90, f. 14.

⁹⁴ *Idem*, f. 185.

⁹⁵ Lui Al. Gheție i-a succedat, în scaunul vicarial din Șimleu Silvaniei, Emil Bran. A absolvit teologia la Gherla iar în anul 1926 a fost numit vicar foraneu al Silvaniei. A activat în direcția înviorării așezămintelor culturale: A.S.T.R.A., R.F.R.S. și a încurajat școala sălăjeană. A publicat *Păstorul sufletesc. Bunul păstor și Sălajul*. După arondarea eparhiilor din 1930, vicariatul Silvaniei, în forma sa veche, tradițională, dispare. Numele este păstrat, dar în subordinea sa nu mai rămân decât trei protopopiate. Vicarii rămân personalități locale însemnate. Fac parte din Consiliul Județean iar Petru Cupcea, vicar din 1932, este ales președinte de consiliu în 1937 (vezi și I. Ardeleanu-Senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938).

⁹⁶ Arh. Naț. Sălaj, Protopopiatul greco-catolic Cehu Silvaniei, dos. 5, f. 112.

manualele folosite. Până în anul 1929 rapoartele sunt scrise de mână. Ele diferă, uneori, de la o parohie la alta sau de la un protopopiat la altul. Apar unele rubrici în plus, ordinea este inversată ș.a. Din 1929 sunt însă tipărite și destinate doar învățământului religios urmând a fi completate *"cu ocazia inspecțiilor catehetice de peste an, ori cu ocazia examenelor"*. Pe baza lor se pregătea anual, *"situația învățământului religios"*, ce trebuia trimisă "P.V.Consistor" până la data de 15 iulie⁹⁷.

Colaborarea, de atâtea ori fructuoasă, dintre școală și biserică, continuă și după trecerea la pensie a lui Ioan Mango în 1930. Noul revizor școlar, Dumitru Mărgineanu trimite scrisori protopopilor, prin care îndeamnă la colaborarea celor două instituții în educarea tineretului. *"Pentru aceste două instituții (biserica și școala - n.n.) tineretul rămâne un câmp comun de muncă. Amândouă tind să modeleze sufletul copilului, arătându-i calea în viitor (...). Dacă în trecut biserica și școala au păzit și apărat cu atâta demnitate patrimoniul nostru strămoșesc: limba, legea și credința, cu atât mai vădit trebuie să o facă astăzi, când temeliele sufletului omenesc sunt zdruncinate și lumea se abate de la izvorul moralei și iubirii de Dumnezeu. Tendințe subversive și de rea credință rod la temelia societății, producând o viață anormală și o scădere bruscă a vitalității omenesci"*. Preoțimea era chemată *"la o sinceră colaborare cu învățătorimea în opera de educație a tineretului în principiile moralei creștine, singura cale spre regenerarea societății..."*⁹⁸. Toți preoții greco-catolici au fost informați despre această scrisoare și conținutul ei. Li s-a cerut, din partea protopopilor, să nu ezite *"a colabora împreună cu învățătorimea în educarea poporului și îndeosebi a tinerelor vlăstare"*.

Biserica avea grijă de educația tinerilor dar se îngrijea și de creșterea calitativă a propriilor rânduri. Pentru a fi primiți în *"clerul tânăr al eparhiei de Gherla, era necesară îndeplinirea unor condiții. Tinerii, obligatoriu absolvenți de liceu, trebuiau să prezinte pe lângă cererea de primire următoarele documente: 1) Carte de botez; 2) Certificat de maturitate; 3) Certificat de conduită de la oficiul parohial de domiciliu ori de la catehet; 4) Document cu privire la situația serviciului militar și 5) Declarație dată de către părinți ori tutorii tânărului înaintea a doi martori și vizată de către Primăria locală dacă recurentul va fi primit în clerul tânăr eparhial și ori că în decursul studiilor teologice va părăsi seminarul ori că după absolvirea teologiei nu se va preoți vor restitui diecezei toate spesele ce vor fi cu creșterea și provederea lui în seminar"*⁹⁹.

Cariera preoțească era grea. Presupunea sacrificii. Satisfacțiile, de ordin material, nu erau mari. Salariile primite nu acopereau, întotdeauna, necesitățile. Pământul afectat folosinței preotului, 32 jug. era situat, în multe cazuri pe *"teren deluros și neroditor"*¹⁰⁰. La fel pământul cantorului (8 jug.). Venitul adus de aceste terenuri era și el mic (de ordinul sutelor sau miilor de lei - anual)¹⁰¹.

⁹⁷ *Idem*, Protopiatul greco-catolic Buciumi, dos. 94.

⁹⁸ *Idem*, dos. 90, f. 231.

⁹⁹ *Sălajul*, an. VI, nr. 10 din 30 iunie 1925.

¹⁰⁰ Arh. Naț. Sălaj, fond Protopopiatul greco-catolic Oarța, dos. 2, f. 4.

¹⁰¹ *Idem*, f. 7.

Salariile primite de la stat s-au modificat, datorită inflației ș.a., de mai multe ori în perioada interbelică. De exemplu, în 1921, preoții greco-catolici din protopopiatul Oarței primeau, trimestrial, o sumă cuprinsă între 2.153,50 lei (Cornel Bucșa - preot în Sălățiș) și 3.034 lei (Titus Trif - preot în Mineu). Se deosebeau din punct de vedere al salarizării cu multe categorii de preoți: parohi ordinari și extraordinari, administrativi parohiali permanenți și interimari. Aveau un salariu fix la care se adăugau diferite sporuri: de vechime, de scumpete, ajutoare pentru copii. Se reținea, din suma totală, 10% pentru fondul de pensii. În anul 1924, Titus Trif primea, pe trimestrul I, un salariu de 6.282 lei iar Ilie Călăuz, preot în Cehu Silvaniei 5.869 lei. În 1929, Ilie Călăuz avea un salariu trimestrial de 20.517 lei, Titus Trif, de 21.862 lei, Bucșa Cornel de 17.704 lei¹⁰².

Diferențele proveneau din vechimea fiecărui preot, calificarea lui, sporurile primite. Creșterile, de la un an la altul, pot părea însemnate. Nu sunt. Iată ce se scria despre salarizarea preoților în anul 1937: *"Dintre toate tagmele de slujbași din țara noastră, mai mașter a fost tratată totdeauna preoțimea. Într-o vreme s-a ajuns să se facă o adevărată batjocură cu salarizarea preoților. S-a ajuns să se plătească unui preot o leafă, care chiar dacă atingea câteodată, dar cu siguranță nu întrecea cu nimic salariul unui servitor sau ordonanță de birou. Preotului din Transilvania nu i-a fost dat să se retragă la vârsta înaintată la pensie. Iar aceia, care erau siliți să nu mai activeze, din cauză de boală etc., primeau un ajutor de mizerie. Ce să mai zicem de văduvele și orfanii de preoți?"*¹⁰³.

Cu 13 ani mai înainte, în 1924, preotul Aurel Ghilea, din Săuca scria: *"Azi nu mai este preoțimea în acea stare din trecut când - pe lângă o cruțare mai mare - preotul putea să-și facă și oareșcareva avere pentru asigurarea familiei și a bătrânețelor sale. Azi ne pare bine că putem satisface de pe-o zi pe alta strictul necesar de trai, fără să ne putem nici măcar gândi la îndeplinirea altor trebuințe, cari le-ar pretinde poziția ce-o avem în societate"*¹⁰⁴.

Nu toți au o situație grea. Unii, datorită calificării sau pământului avut și bine gospodărit, o duceau bine. Alții, din păcate, chiar o duceau rău, iar imaginea preotului avea, în aceste condiții, de suferit. Își crează însă asociații de întrajutorare.

În ciuda acestei situații, preoțimea greco-catolică din Sălaj rămânea *"una dintre cele mai bune, mai conștiincioase, mai harnice și dintre cele mai românești, vrednică de mai bună apreciere și răsplată"*¹⁰⁵.

Vizitele canonice ale P.S.S. Iuliu al Gherlei contribuie mult la aceasta. Față de perioada de dinaintea Marii Uniri din 1918 vizitele canonice sunt mai numeroase. În septembrie 1912 Zalăul a fost vizitat de Dr. Vasile Hossu, episcopul

¹⁰² *Idem*, dos. 1, f. 1-13.

¹⁰³ *Gazeta Sălajului*, an. VIII, nr. 12 din 20 martie 1937.

¹⁰⁴ *Gazeta de Duminică*, an. IV, nr. 5 din 3 februarie 1924.

¹⁰⁵ *Idem*, an. V, nr. 29 din 20 iulie 1924.

de atunci al Gherlei. Această vizită, care urma după sfințirea bisericii din Supurul de Sus, a pus temeliile parohiei unite Zalău. Cuvintele spuse atunci de P.S.S. Vasile sunt memorabile: "*Faceți-vă biserică oricum și din orice. Transformați o casă cât de slabă, chiar de ar fi acoperită cu stuf, numai să aibă o cruce și eu mă voi îngriji să deveniți parohie*"¹⁰⁶. Doi ani mai târziu, în 1914, Zalău devenea parohie. Pretutindeni unde ajung, episcopul "*vizitațiilor canonice*" Iuliu și sfetnicii săi, profesori, clerici diecezani, canonici, sunt primiți cu cinstea cuvenită. În fiecare sat este salutat de autorități și de preot. Porți triumfale erau ridicate la intrările comunelor. În satele vizitate episcopul Iuliu Hosu îndeplinește funcțiuni bisericești, predică, sfințește biserici, mângâie pe cei bolnavi, pe văduve, orfani, invalizi. El înființează, în multe comune, societăți culturale românești, despărțăminte ale A.S.T.R.A. și biblioteci populare. În întreg cuprinsul eparhiei, vizitele canonice contribuie la ridicarea culturală a țăranimii. Cultura, prin aceste evenimente, se răspândește mereu. La sfințirile de biserici, de pildă, lumea se adună de peste tot. În anul 1923 este sfințită biserica ridicată prin strădaniile credincioșilor și ale preotului Aurel Petruca, din Aghireș, "*care de aproape 20 de ani muncește în această parohie*". În protopopiatul Valcăului, în cadrul aceleiași vizite, este sfințită biserica din Iaz, arsă cu douăzeci de ani în urmă, credincioșii fiind nevoiți să se roage în școală¹⁰⁷.

Anul următor, episcopul Iuliu Hosu, într-o vizită ce cuprinde aproape 50 comunități bisericești¹⁰⁸, sfințește biserica greco-catolică din Curitău. "*Toate satele vecine au venit să se bucure*"¹⁰⁹. Au participat 22 de preoți din întreg județul. Parohul local, Valentin Sima, a fost numit, cu această ocazie, protopop onorar.

La Cehăluț, într-un sat locuit în majoritate de calvini și în care nu erau decât 22 familii de români se ridică prin strădania preotului Vasile Sfura, în vârstă de 90 de ani în 1925, o biserică greco-catolică. Episcopul Iuliu Hosu participă la sfințirea ei. Din jur "*cu procesiune*" au venit toate satele¹¹⁰.

Oamenii îl așteptau pe arhiepiscopul lor îmbrăcați în haine de mare sărbătoare. Cu mic, cu mare, se adunau la Biserică. Preotul local îl saluta, printr-o scurtă cuvântare. Clopotele, la intrarea Episcopului în comună, erau trase¹¹¹.

După 1930 aceste vizite sunt continuate. În satele județului ajunge, datorită noii organizări a bisericii greco-catolice și înființării Episcopiei greco-catolice române a Maramureșului, dr. Alexandru Rusu. La sfârșitul vizitelor canonice sunt încheiate "*protocoale*". Vizitele sunt, și acum, bine și din vreme pregătite.

¹⁰⁶ Arhiva Muzeului de Istorie și Artă Zalău, Colecția istorie contemporană.

¹⁰⁷ *Gazeta de Duminică*, an IV, nr. 25 din 24 iunie. 1923.

¹⁰⁸ *Idem*, an V, nr. 29 din 20 iulie 1924.

¹⁰⁹ *Idem*, nr. 40-41 din 12 octombrie 1924.

¹¹⁰ *Idem*, an VI, nr. 46-47, 8-15 noiembrie 1925.

¹¹¹ Arh. Naț. Sălaj, fond Protopopiatul greco-catolic Cehu-Băsești, dos. 33, f. 1.

Dr. Valeriu Traian Frențiu sfințește, în 27 ianuarie 1937, biserica din Marca, unde prin strădania preotului Teofil Balibanu luase naștere "*o tabără legionară de muncă unde sute de tineri și-au bătut palmele și au asudat pentru ca să ridice un altar lui Dumnezeu*"¹¹².

Biserica sărbătorea evenimentele însemnate din viața neamului românesc. La împlinirea unui an de la Unirea Ardealului, Banatului și Maramureșului cu vechiul Regat, episcopul Iuliu Hossu, cerea tuturor vicarilor, protopopilor și preoților, "*să ia toate măsurile ca această splendidă aniversare să se înfăptuiască în cadrele celei mai largi și mai sincere însuflețiri naționale*"¹¹³. Era celebrată Liturgia de mulțumită, se cânta Docologia cea Mare și se ținea o cuvântare potrivită momentului istoric. Preoții participau la serbările școlare organizate cu acest prilej. Lecții, în școală, nu se țineau, elevii participând, dimineața, în frunte cu cadrele didactice, la serviciul religios. În anii următori lucrurile s-au petrecut la fel¹¹⁴. Și în cazul celorlalte sărbători, biserica oficiază serviciul divin, ridică parastase (pentru regele Ferdinand I, parastasul de șase luni e făcut în 28 ianuarie 1928)¹¹⁵ și panegirice pentru eroii și martirii neamului, celebrează Te Deum, serviciul divin, aniversează zilele de naștere ale Regelui și familiei regale.

Prin predicile ținute cu acest prilej, preoții reaminteau credincioșilor lor evenimentele petrecute, în plan intern sau extern și informau oamenii despre semnificația acestor evenimente. Biserica era, evident, o școală pentru credincioșii ei. La Te Deum și Liturgia solemnă erau invitate toate autoritățile locale. De exemplu, în ziua de 24 ianuarie 1934, cu ocazia aniversării Unirii Principatelor, protopopul Cehului, Ilie Călăuz, adresa invitația de participare unui număr de 13 autorități locale¹¹⁶.

Tineretul revine mereu în atenția bisericii greco-catolice. Vasile Suciu, arhiepiscop și mitropolit, cerea protopopilor, prin adresa nr. 189 din 1921, să se facă catehizarea adulților în duminicile și sărbătorile din posturi cu mai multă intensitate și să se înființeze reuniuni culturale, coruri, trupe de teatru, în fiecare parohie. Era replica dată de mitropolit faptului că, în unele sate, tineretul începuse "*să joace în duminicile și sărbătorile posturilor*"¹¹⁷. Protopopul din Sângiorgiu de Meseș transmite aceste "*instrucțiuni*" preoților din subordine. Completate. Cereă ținerea de vecernii duminica și în sărbători și catehizarea tinerilor prin conferințe "*despre lucruri folositoare*". Impunea ca reuniunile sau corurile înființate să fie îndeaproape controlate. Preoții să ceară pretorilor neautorizarea jocurilor în Postul mare. Să fie combătute concubinajele: "*Concubinarii să nu capete înmormântare bisericească, nici clopotele să nu li se tragă pe caz de*

¹¹² *Gazeta Sălajului*, an. VIII, nr. 27 din 3 iulie 1937.

¹¹³ Arh.Naț. Sălaj, fond Protopopiatul greco-catolic Cehu-Băsești, dos. 25, f. 2.

¹¹⁴ *Idem*, f. 4.

¹¹⁵ *Idem*, f. 7.

¹¹⁶ *Idem*, f. 18.

¹¹⁷ *Idem*, fond Protopopiatul greco-catolic Buciumi, dos. 9, f. 182.

moarte, să li se denege sfințirea casei și unele molitve , iar pentru botezul celor nelegiuți să se pretindă taxe de 4-10 lei după stare și unde e gratuit botezul"¹¹⁸.

Pentru educația tineretului se face mult. Sunt prezentate cărți utile în viața de zi cu zi, se conferențiază despre însemnătatea bibliotecilor și necesitatea citirii cărților. Se încearcă cultivarea tradițiilor locale, se luptă împotriva relelor ce au lovit societatea¹¹⁹.

Preoții greco-catolici au făcut eforturi și pentru constituirea reuniunilor culturale în parohiile lor. Mai ales Reuniuni Mariane s-au înființat. După 1930. În parohia Strâmba, Reuniunea Mariană fusese înființată în 1932. Avea, în 1939, 24 membri pe viață și 40 membri activi. Membrele plăteau o mică cotizație. Din încasarea ei s-au adunat, între 1932-1939, 266 lei și s-au cheltuit 220. *"Femeile au participat la paraclise, acatiste, vecernii, au curățat și înfrumusețat biserica, au cumpărat tămâie și lumini pentru biserică"*¹²⁰. Și în alte parohii la fel era. Maria Pop, preoteasă, președinta Reuniunii Mariane din Căprioara rezuma astfel activitatea desfășurată de cele 56 membre: *"recitarea regulată a Rozarului, Paraclise în toate duminicile și sărbătorile, mărturisirile lunare, colecte pentru diferite scopuri de binefacere, curățirea și împodobirea bisericii"*¹²¹.

Reuniunea Mariană a Femeilor din Dragu a luat ființă la 8 septembrie 1934. S-au înscris 124 membri iar președintă a fost aleasă Elvira Aciu. În primul an de activitate s-au desfășurat 10 întruniri lunare. În cadrul lor se conferențiază, recita, citi și se cânta în cor. Membrele reuniunii au confecționat, după o colectă întreprinsă în parohie și după încasarea taxei de membru, un rând de podoabe bisericesti. Împărțite în grupuri de câte 4, femeile făceau, săptămânal, curățenia și împodobirea bisericii. Cu ocazia zilei copilului *"în cadrul unei ședințe festive Reuniunea a premiat două familii sărace cu copii mai numeroși"*¹²².

În Ugruțiu reuniunea a luat ființă abia în anul 1938 (la 2 februarie). Președintele adunării de constituire a fost preotul local. *"Cu aclamare"* Victoria Lehen a fost aleasă președintă a reuniunii. S-au înscris 38 membre. Comitetul ales era format din 8 membre. Constituirea a fost aprobată cu nr. 4073/1938, la 19 mai 1938, de episcopul Iuliu Hossu¹²³. Exemplele pot continua. Reuniunile aveau statute, aprobate de episcopi. Activitățile desfășurate sunt aceleași, aproape peste tot. În primul rând cele religioase (slujbe, mărturisiri, cultivarea credinței deci) completate cu îngrijirea, curățenia și înzestrarea bisericii. Cele de caritate, filantropice, sociale apoi: grija față de tineri, ajutorarea celor loviți de necazuri, ocrotirea copiilor săraci, îngrijirea bolnavilor, invalizilor. Reuniunile activează și în domeniul cultural. Ele sprijineau

¹¹⁸ *Idem*, f. 183.

¹¹⁹ *Gazeta Sălajului*, an. VIII, nr. 7 din 13 februarie 1937.

¹²⁰ Arh. Naț. Sălaj, fond Protopopiatul greco-catolic Gârbou, dos. 4, f. 16.

¹²¹ *Idem*, f. 15.

¹²² *Idem*, f. 6.

¹²³ *Idem*, dos. 9, f. 11.

școala din sat acordând premii pentru școlarii buni, haine și cărți pentru școlarii săraci sau donând cărți ce intră în bibliotecile școlare.

Eforturi, se fac. Spre sfârșitul perioadei interbelice concluziile trase în urma analizei activității reuniunilor mariane încă nu mulțumesc. Nu s-au înființat în fiecare parohie. Unele nu desfășoară, decât sporadic, activitate rodnică. Pentru impulsionarea activității sunt alese comitetele protopopești. Rolul lor era de a înființa în fiecare parohie asemenea reuniuni. De a îmbunătăți activitatea celor existente¹²⁴.

În noiembrie 1929 are loc, la Blaj, congresul general de constituire al "*Asociației Generale a Românilor Uniți*" (A.G.R.U.).

Conform statutelor¹²⁵. A.G.R.U. era, "*uniune cu caracter religios, cultural și național a Românilor uniți cu Roma*". Sediul asociației era în Cluj iar scopurile ei erau: a) menținerea, apărarea și realizarea intereselor Bisericii române unite cu Roma; b) adâncirea vieții sufletești a membrilor și intensificarea educației religioase; c) îndrumarea vieții publice și private potrivit eticii creștine, în sentimentul iubirii de neam și de patrie; d) combaterea curentelor sociale și religioase cu caracter sectant, distructiv, antinațional și anticreștinesc.

Pentru a-și realiza aceste scopuri A.G.R.U. folosea mijloace morale (adunări, conferințe, prelegeri, răspândirea de reviste și ziare scrise în spirit creștinesc și românesc etc.) și mijloace materiale (cotizații, donații, legate, chete, alte izvoare legale de venit). Politica de partid, în cadrul A.G.R.U., era exclusă.

Membrii, români uniți, fără deosebire de sex, erau fondatori, pe viață, activi și ajutători. Erau datori a avea o conduită morală corespunzătoare scopurilor A.G.R.U. Trebuiau să participe la manifestările organizate, să popularizeze asociația și să-și plătească cotizația (de exemplu cotizația era de 10 lei/an pentru membrii ajutători și 100 lei/an pentru cei activi).

În cadrul asociației puteau fi organizate mai multe secții: - religioasă; - literară; - socială; - caritativă; - a tinerimii și economică. Pe plan local conducerea era asigurată de adunarea generală parohială și comitetul parohial. Din adunarea parohială desfășurată anual în Duminica Tomii, făceau parte toți membri A.G.R.U. domiciliați pe teritoriul respectivei parohii. Comitetul parohial avea membrii aleși și membrii de drept. Membrii de drept erau preoții localnici, respectiv administratorii parohiali și președinții societăților unite, cu caracter religios, din localitate.

În parohiile române unite asociații A. G. R. U. au luat ființă începând cu anul 1930. Procesul de constituire a acestora a continuat în întreg deceniul al IV-lea. Membrii A.G.R.U. din Sălsig, asociație înființată în 1930, erau "*creștini buni, care cercetau regulat biserica, se mărturisesc și se cuminecă iar purtarea lor în public și în familie a fost creștinească și exemplară*". Ei participau la întrunirile Reuniunii Mariane și erau oameni "*milostivi și cumpătați*"¹²⁶.

¹²⁴ *Idem*, fond Protopopiatul greco-catolic Buciumi, dos. 9, f. 16.

¹²⁵ A.G.R.U., *Statute*, Blaj, 1929 și Arh.Naț. Sălaj, fond: Protopopiatul greco-catolic Ileanda, dos. 28, f. 2-8.

¹²⁶ *Idem*, fond Protopopiatul greco-catolic Cehu Silvaniei, dos. 31, f. 24.

În Odești, unde A.G.R.U. a luat ființă în 1934, comitetul de conducere era "*aproape identic cu cel al Reuniunii Mariane*"¹²⁷. Cei 40 de membri înscriși desfășurau mai ales activități pe tărâm religios și caritativ: - frecventarea regulată a bisericii; - rugăciuni pentru pacea lumii, vizitarea celor bolnavi; - împărtășiri devoționale (de două ori pe an); - ajutorarea celor lipsiți.

Activitate religioasă și caritativă și în Mineu, unde A.G.R.U. există din 1935 și "*lucrează împreună cu Reuniunea Mariană*"¹²⁸. Și în Băița "*comitetul A.G.R.U. este același cu al Reuniunii Mariane*". Aici se desfășurau ședințe lunare, se răspândeau cărți și broșuri religioase, se acționa pentru "*împuținarea cazurilor de furturi de fete*". Asociația luase ființă în 1937 și avea 50 membri, "*aceeași ca în Reuniunea Mariană*"¹²⁹.

Adunarea de constituire a A.G.R.U. în parohia Ugruțiu, a fost convocată de preotul Petru Lehen. S-a desfășurat în 30 ianuarie 1938. Au participat aproape toți locuitorii satului. După ce preotul a arătat scopul adunării și a citit statutele A.G.R.U., i-a invitat pe cei prezenți să se înscrie ca membri. S-au înscris, conform Procesului verbal al ședinței, 33 membri. Din rândul celor înscriși a fost ales comitetul parohial. Președinte a fost ales învățătorul Ioan Tudose iar secretar cantorul Vasile Onău. Mai complexă era activitatea A.G.R.U.-ului din Tămășești, înființată, însă, abia la 29 iulie 1939. Aici erau și secții organizate: religioasă, literară și caritativă. Membrii activau, și în acest caz, împreună cu cei ai Reuniunii Mariane.

Sălajul a fost, înaintea Marii Uniri din 1918, sub raport cultural, un județ de frunte. A.S.T.R.A., reuniunile cultural- naționale, cele religioase, au desfășurat o înfloritoare viață culturală. După desăvârșirea unității național-statale a poporului român, Sălajul își pierde, din punct de vedere cultural, locul ocupat până atunci. Instituțiile culturale, inclusiv Vicariatul Silvaniei, își pierd, treptat, importanța. Autoritatea fruntașilor vieții cultural- naționale, scade. Sălajul devine o parte de țară unde "viața culturală pulsează foarte slab", datorită confruntărilor politice, luptelor confesionale, indiferenței intelectualilor locali¹³⁰. Sunt și alte cauze, desigur. Dispariția unor marcante personalități ale vieții culturale sălăjene. Neridicarea altora de același calibru. Delăsarea altora. Lipsa unor obiective clare, bine precizate, a instituțiilor ce își continuă activitatea în perioada interbelică. În această lume, provincială, de confluență, de autentic pluralism cultural, datorită numărului mare de minoritari ce locuiau aici, rolul bisericii rămâne covârșitor. Educația tineretului dar și a celorlalți enoriași rămâne una din importante probleme care preocupă Biserica și se realizează prin școlile confesionale, la început, și prin învățământul religios, mai apoi. Preoții fac parte din comitetele

¹²⁷ *Idem*, f. 33.

¹²⁸ *Idem*, f. 31.

¹²⁹ *Idem*, f. 29.

¹³⁰ Arh. Naț. Sălaj, Colecția personală Leontin Ghergariu, dos. 5, f. 78.

școlare, biserica colaborează de cele mai multe ori fructuos cu școala și autoritățile școlare. Vizitele canonice contribuie și ele la ridicarea culturală a țăranimii. Sfințirile de biserici, numeroase în perioada interbelică, sunt transformate, toate, în adevărate sărbători ale satelor românești. Reuniunile cultural-religioase, organizate pe mai multe secții joacă, prin antrenarea oamenilor la activitățile lor, un incontestabil rol în culturalizarea sătenilor. La fel agenturile A.S.T.R.A. sau casele culturale. Bibliotecile parohiale și cele personale ale preoților vin și ele în sprijinul procesului educativ. Cărțile pătrund în cele mai izolate sate. Există abonamente, mereu sporite, la diverse publicații, aparate de radio și săli de "citire", sunt organizate coruri pe mai multe voci. Conferințele susținute de preoți cu diferite prilejuri, marcarea momentelor de seamă ale istoriei românilor ca și a celor ce țin de tradiția locală, fac din biserică, datorită informațiilor transmise, o adevărată școală pentru credincioșii ei. Activitatea publicistică pe teme culturale a multor slujitori ai altarului, cea desfășurată în cadrul instituțiilor cultural - naționale sau în cercurile preoțești întregesc contribuția bisericii la actul de cultură. Biserica, care a avut un atât de important rol în lupta pentru drepturi naționale și realizarea unității statale a tuturor românilor a rămas și după 1918, o instituție de maximă importanță în ridicarea culturală a neamului românesc.

**KIRCHE UND GESELLSCHAFT. DIE BEITRÄGE DER ORTHODOXE
- UND GRIECHISCH KATHOLISCHE KIRCHEN IM KREIS SALASCH FÜR
AUSBILDUNGSWEK - 1918 - 1940
(ZUSAMMENFASSUNG)**

Die Volksausbildung in unseren Kreis war, in der Zeit der zwischen Kriege, für die Orthodoxe - und Griechisch-Katholische Kirchen die Hauptaufgabe und darum haben sie mit Schulbehörden und verschiedenen Schulen fruchtbar mitgearbeitet.

Kanonische besuchen, die von Bischöfe den beiden Kirchen ausgeführt haben, trug substantiell zur Kulturerhebung der bauern von Salasch bei. Die zahlreiche Einweihungen der Kirchen in der Zeit der Zwischenkriege wandelten sich in wahrhaftigen Festage.

Die in Abteilung organisierten kulturell-religiösen Zusammenkünfte spielten in dieser Epoche durch die Mitarbeit der Bauern an der Entwicklung der Dorfer eine riessige Rolle die in damalingen Zeiten die Kulturalisierung genaunt wurde. Die Pfarreibibliotheken und die persönlichen haben auch eine wichtige Rolle gespielt.

Die Vorlesungen der Pfarrer die mit verschiedenen Gelegenheiten angehalten wurde erwähnten die wichtigen Ereignisse der rumanischen Geschichte so wie die anderen der lokalen Traditionen, so wurde von den Kirchen wahrhaftige Schulen für die Glaubigen gemacht.